

Proa

SEBASTIÀ ALZAMORA

El Federal

SEBASTIÀ ALZAMORA

EL FEDERAL

Proa

Proa
A Tot Vent

Primera edició: març del 2024

© Sebastià Alzamora, 2024

Drets exclusius d'aquesta edició:

Raval Edicions, SLU, Proa
Diagonal, 662-664
08034 Barcelona
www.proa.cat

ISBN: 978-84-19657-64-0

DIPÒSIT LEGAL: B. 1.941-2024

Composició: Grup62

La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor.

La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries.

En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement.

A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.

Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

ÍNDIX

El primer que us puc dir 11

I. 1869, PRIMAVERA, ESTIU

Isabel Batalla 19

Isabel Vilà 32

Anna Rocas, Romualdo Crespo 39

Pere Caimó 52

Romualdo Crespo 72

Isabel Vilà, Isabel Batalla 91

Romualdo Crespo 107

Pere Caimó, Isabel Vilà 115

II. 6 D'OCTUBRE DE 1869

Hospital de campanya 129

Les barricades 143

Romualdo Crespo 162

El foc de la Bisbal 178

III. DESPRÉS DEL FOC

<i>Quan en Pere Caimó va arribar a les teuleres</i>	223
<i>Us puc dir d'en Pere Caimó</i>	249
Nota de l'autor	255

I

1869, PRIMAVERA, ESTIU

ISABEL BATALLA

La Isabel Batalla va guaitar al carrer i va veure que el senyor Joan Roig, poeta local, passava per sota el balcó, carrer de Sant Domènec avall, en direcció al mar. Amb tota probabilitat el senyor Roig avui també duia a les butxaques uns quants versos que recitaria més tard al Casino dels Nois, on solia seure a la taula de l'oncle matern d'en Pere, el senyor Bascós. El poeta Joan Roig no era gaire més jove que l'oncle, i, exceptuant el color gris de la levita, vestia amb el mateix gust que ell. Però era més prim i àgil que el seu amic i tenia uns ulls petits, vius i verds i un nas llarg i punxegut.

Va passar el poeta amb el seu caminar tortuós, i la Isabel Batalla va girar la vista en sentit contrari, cap als carrers de Sant Martirià i Santa Magdalena, en direcció a la muntanya. El cel tornava a estar cobert d'uns núvols obscurs i espessos que no tardarien a descarregar un nou ruixat, tal vegada una tempesta; als seus trenta-vuit anys, la Isabel Batalla no recordava una primavera tan plujosa com aquella de 1869. Ja

eren a finals d'abril, i pràcticament no aturava de ploure des de mitjans de març. Els pagesos es queixaven a en Pere perquè l'excés d'aigua faria malbé les collites, i les confraries de pescadors també es lamentaven perquè, sovint, les pluges venien en forma de tempestes furioses, que no els permetien sortir a la mar. «Carrers molls, calaixos eixuts»: això era tot el que semblava que sabessin dir els comerciants i els mestres dels obradors. Tothom es queixava, i d'ençà que havia esdevingut batlle de Sant Feliu, a més de diputat a les Corts, tothom es queixava concretament a en Pere Caimó i Bascós, en Caimó com l'anomenaven molts. Tothom es queixava al seu marit, i la Isabel Batalla es queixava tota sola, a ningú, a la calç de les parets, perquè, com aquell que diu, no el tenia mai a casa. Entre les anades a Madrid i les urgències de la casa de la vila, es podia dir que pràcticament no veia el seu home.

Amb tot, l'absència no era el pitjor, comparada amb la inquietud permanent. Amb el neguit. Feia poca estona que havia vingut un missatger d'en Sunyer, amb un altre encàrrec per a en Pere. Un sobre lacerat, com sempre: la Isabel Batalla es guardava d'obrir-los, i en Pere després la feia particip del contingut només quan trobava que havia de fer-ho, i només fins allà on decidia de fer-ho. Segurament, d'aquesta manera, es pensava que les protegia, a ella i a les nenes. Però, pel que feia a la Isabel Batalla, el secretisme del marit no feia més que augmentar-li el ma-

lestar. No li calia que en Pere li ho contés amb detall per entendre que, òbviament, la correspondència que intercanviava amb en Sunyer se centrava en tota mena d'aspectes de la conspiració. I el ritme de la correspondència s'havia intensificat en els darrers mesos, d'ençà que en Sunyer també havia estat elegit diputat i alcalde de Barcelona, càrrec en el qual havia resistit amb prou feines un mes. La inestabilitat era més patent a cada dia que passava.

Tots dos havien accedit als càrrecs com a conseqüència del triomf de la Gloriosa, la Setembrina, la revolució de les classes populars que per fi havia fet caure la monarquia absoluta i havia donat pas a la democràcia. Però ai!, es lamentava la Isabel Batalla, una democràcia fràgil i amb una perspectiva incerta, en mans de gent com en Sagasta, en Prim, en Topete o en Serrano, que ahir es desfeien a crits per la Revolució i avui no sabem què pensen. «Visca la Revolució! Mori Isabel II!», vam cridar, vencedors, eufòrics, pels carrers i les places de tot Catalunya, de tot Espanya. I Isabel II va caure, que per als tirans és el mateix que morir.

La revolta es va imposar arreu i, a l'alegria del triomf de la santa causa de la llibertat, per a nosaltres s'hi va sumar la felicitat de l'alliberament d'en Pere, que feia quasi dos mesos que era tancat al penal de Girona. Vaig deixar les nenes amb la mainadera i vaig anar amb en Sunyer, la seva dona Arcàdia i la resta d'amics de la Junta Revolucionària, a esperar-lo

a la porta del penal, un matí d'un sol massa encès per ser finals d'estiu, entre camps de presseguers. Els murs de la presó de Girona són alts i rojos, argilosos, esquerdatats, i sota aquell sol rabiós semblaven un pa que s'havia d'acabar de coure. Aquell dia deixaven anar els presos polítics, els que, com en Pere, havien estat tancats, en espera d'un judici que no se sabia si arribaria a celebrar-se mai, per conspiració contra la Corona. Els vèiem sortir i sortir, els presos, alguns amb el pas lent, d'altres mig espantats, com si ja haguessin quasi oblidat que fora del penal existia un món que era el seu. Les esposes, els germans, els pares, els veïns i amics que els esperaven es posaven a cridar, a riure, a plorar, a cantar, quan veien aparèixer l'home que esperaven. Alguns eren coneguts nostres, amb d'altres no ens havíem vist mai, però allà, davant del portal de la presó de Girona, entre els presseguers, amb la suor que ens regalimava pel front, pel pit i l'esquena, tots ens sentíem germans, tots compartíem el goig de retrobar la llibertat d'aquells que estimàvem i la nostra. Homes joves i d'altres de més granats com en Pere, algun vell també, que sortien, de dos en dos, o en petits grups, o d'un en un, per aquell portal obert de sobte com si fos la porta de l'Infern, i els condemnats en sortissin pel seu propi peu, il·lesos i salvats, perquè Llucifer havia estat vençut.

A la fi vaig destriar en Pere, que sortia vestit com se l'havien endut, amb la camisa blanca amb els punys

arremangats, com si hagués marxat ahir mateix: va respondre a un home que li deia alguna cosa al costat i després ens va veure i va aixecar una mà. Em vaig adonar que a l'altra sostenia un objecte, com un cartell o una carpeta.

—Batalla! —La seva veu es va sentir per damunt la remor i la cridadissa de la multitud.— Batalla, soc aquí!

Em cridava a mi, perquè sempre em crida pel cognom. Li agrada fer-ne broma, del meu cognom, i aquell dia, sortint de la presó, va ser el primer que li va venir al cap i això em va il·lusionar. Em sentia encara igualment il·lusionada quan, poques hores més tard, en Pere explicava al Casino, com ho havia fet tantes vegades abans, que no és partidari de les armes. Que veu justificat usar-les només quan es tracta de revoltar-se contra la tirania i la injustícia, però que l'estat natural de l'home, i també l'estat ideal, és la pau, perquè és la pau el que permet el progrés, que no és més que la millora de les condicions de vida dels pobles.

Així ho creia per convicció pròpia i així li ho corroboraven les seves lectures: Hume, Thoreau, Emerson, Chateaubriand. Els llegíem, sovint en anglès o en francès, idiomes que jo havia après amb el meu marit com a professor. I deien bàsicament que els homes havien nascut iguals i destinats a conviure, i encara alguns, com Margaret Fuller, subratllaven que les dones també eren iguals que els homes.

—Ara tindrem per fi el sufragi universal masculí —continuava, davant de la parròquia del Casino que l'escoltava amb la màxima atenció—, i la passa següent ha de ser que voteu també les dones.

La revolució era gradual, segons en Pere i tants d'altres, i ens havia de dur la llibertat a tots. No podia ser de cop i volta, havia d'arribar de mica en mica. Es tractava de guanyar pams de terreny i, una vegada guanyats, no tornar a cedir-los, no tornar enrere. Jo era de l'opinió que, per cada passa endavant que aconseguíem fer, després sempre en reculàvem dues. O més. No li ho deia mai a en Pere, però crec que ell podia intuir els meus pensaments. Mai n'he sabut gaire, de dissimular, i encara menys de mentir. I els discursos, les grans paraules, m'embafen.

Aquesta vegada, amb la Gloriosa, no havíem conquerit un pam ni dos, sinó, en paraules d'en Sunyer:

—Un món nou, el món lliure que hem de deixar als nostres fills i nets.

La democràcia, al cap i a la fi. Havíem assolit la democràcia, i no havia estat cap regal, repetien, sinó el fruit madur, llargament cultivat, de tants d'anys de lluita. Però ningú es refiava d'en Serrano, a qui havien acabat posant de president. Per altra banda, havia començat a córrer la idea de nomenar un nou rei que acatés la democràcia, una espècie de síntesi entre l'antic règim i el nou que defensaven en Prim i en Sagasta, però que en Pere i en Sunyer rebutjaven obertament.

—Això seria trair-nos a nosaltres mateixos —deia en Pere—. I el que és pitjor, trair les esperances que el poble de Catalunya i els de tot Espanya han posat en la Revolució, i que n'ha dut tants a jugar-se la vida, i a perdre-la, en favor de la causa.

En Francesc Sunyer deia sempre que sí, i hi afegia també que els tebis, els que falsament ara es feien dir progressistes i liberals, havien de ser afusellats, començant pels membres del govern provisional d'en Serrano. Em disgustava que parlés amb tanta virulència, tot i saber que no ho deia de debò.

O potser sí?

De seguida es van tornar a constituir les Juntes Revolucionàries. Aquesta vegada, a en Pere li va correspondre formar part de la Junta de Girona i, al mateix temps, presidir la de Sant Feliu. Calia descentralitzar el poder, fugir de les estructures rígides, crear centres de comandament lligats a les idees de l'àgora i de la polis. Éssers humans governant-se a ells mateixos en pau, guiats per una idea comuna de progrés, amb la fe i les esperances dipositades en les comunitats petites: els pobles, els barris, els districtes. Es tractava de traçar cercles de sobirania popular que fessin possible una manera de governar horitzontal, expansiva per dir-ho d'alguna manera, solidària, amb el propòsit que els avenços i les millores que es duguessin a terme en el cercle més petit impulsessin els dels cercles majors. Inèrcies en favor del bé comú, així era com ho explicaven. Les acràcies no eren vis-

tes amb mals ulls: Thoreau altra vegada, Emerson, la mateixa Fuller. En Pere havia entrat en contacte amb l'obra d'aquests autors en els molts viatges que havia fet de Puerto Rico als Estats Units, a Los Angeles i San Francisco, on anava a comprar gènere per a la botiga de roba que l'oncle Bascós tenia a Mayagüez.

Allò que duia a la mà dreta en Pere quan va sortir de la presó no era un cartell ni una carpeta, sinó un quadre. Un quadre a l'oli que havia pogut començar a pintar durant el captiveri. Ignoro d'on havia tret la tela, ni el bastiment, i encara menys els pinzells i les pintures, però no calia demanar-li-ho perquè una característica d'en Pere era el seu poder de persuasió, la capacitat quasi inefable d'aconseguir allò que es proposava dels seus interlocutors, fins i tot quan són els seus raptors en una presó que era com un pa, un gran pa d'ignominia.

La pintura que duia a la mà, i que va instal·lar damunt d'un cavallet a l'estudi de casa, era, precisament, una panoràmica de la nostra vila, Sant Feliu de Guíxols, vista des del Salvament Marítim.

—Ara feia molt que no pintaves —li vaig dir.

—Ens hem d'acostumar a mirar-nos des de fora —em va respondre, i a continuació es va tornar a asseure davant del quadre i en va retocar un detall, amb minuciositat. Ho feia sovint: esborrava i tornava a pintar damunt del que ja havia pintat, amb la paciència i l'atenció meticulosa que solia dedicar a tot allò que li importava.

No seria just dir que a les nenes i a mi no ens dedicava atenció ni paciència, però el cert és que tampoc tenia mai el temps per fer-ho tant com ell, i sobretot nosaltres, hauríem volgut. En Pere no hi va ser quan va néixer la Nemèsia, la nostra primera filla, perquè s'havia hagut d'exiliar a França un parell de mesos abans que jo parís, després de l'enfrontament amb O'Donnell i la dissolució de les Milícies Nacionals. Va passar cinc anys canviant de domicili, entre Perpinyà i París, venint ocasionalment a casa d'incògnit, de vegades en el carruatge d'en Peiró de Figueres —que hi tenia la mà trencada a conduir fugitiu d'un costat a l'altre del Pirineu «de Girona»—, altres vegades combinant el carruatge d'en Peiró amb el ferrocarril de la costa, i encara, algun altre cop, cavalcant ell sol tot el camí. Quan tenia ocasió de venir a passar unes setmanes, ni que fossin uns dies, amb nosaltres, no la deixava perdre. En una d'aquestes vingudes sí que va coincidir amb el naixement de la Leocàdia. Però fins als seus tres anys, que ja eren els cinc de la Nemèsia, les nenes van haver de créixer amb un pare que, per a elles, era una presència intermitent. Després va poder tornar a casa i van venir uns anys relativament tranquils, en què ell, en Sunyer i els altres de la Junta de Girona es dedicaven a conspirar contra la reina: però ho feien amb tanta cura i tan bon ofici, tan secretament, tan a la maçona manera, que en Pere aconseguia passar a ulls de la gent de la vila com el

que per altra banda també era: un rendista que vivia de les seves propietats, a més de soci capitalista en una fàbrica de filats barcelonina. Fins que, l'estiu passat, va ser descobert pel brigadier Castro, que el va fer detenir. Després es van precipitar els fets que van dur a la Gloriosa, a la Revolució de Setembre, i ara ens trobàvem aquí. Amb ell, de nou a casa, però de nou fora de casa: no com a fugitiu, sinó com un dels dirigents de les forces republicanes i federals que s'oposen a la monarquia popular, aquesta idea postissa que havien improvisat des de Madrid, com sempre en contra del poble, de les dones, de Catalunya. Ells no creien que les classes populars tinguessin prou formació ni intel·ligència per sostenir un estat, i per això pensaven en una fórmula mixta entre l'absolutisme i una democràcia desvirtuada. En Pere pensava tot el contrari, i per defensar-ho havia patit exili i presó.

Però el temps no s'atura, i ell és un home de cinquanta anys, i jo, una dona de quasi quaranta. Som vells? Sí que ho som, però el cos es resisteix a comprendre-ho. Ho entenem millor en els cossos dels fills: encara du trenes, però la Leocàdia ja té deu anys. La Nemèsia en té dotze, i ha començat a ser una dona. No he trobat, encara, el moment de dir-li-ho a en Pere. A més, l'any que ve ja serà el darrer any a l'internat per a la gran: hem de decidir com completem la seva educació.

La parsimònia del rellotge de paret marcava dins el saló una cadència pesant i exacta. La Isabel Batalla va mirar el sobre que havia dut el missatger d'en Sunyer quasi amb aprensió. Era damunt la taula, mig velat per la llum plujosa que entrava pel balcó, com un animal al qual no li corresponia de ser allà. Va tornar a sortir al balcó, només per comprovar amb els ulls allò que ja sabia per l'oïda: que la pluja s'havia convertit en temporal. No queien llamps, de moment, o no se'n veien, almenys, des d'allà on era ella, però se sentia, lluny, la tronada. L'aigua, en caure, esclatava en bombolles rabents damunt els forjats del balcó, damunt els caires dels esglaons de pedra viva del portal i les llambordes del paviment. L'aire, que una estona enrere duia perfum de fonoll i romaní, s'havia convertit en una ventada que sols deixava olor del que era, és a dir, aire moll i turbulent. El cel s'havia ennegrit com si la nit fos imminent, però feia poc que havien tocat, només, les tres de la tarda.

Va travessar el saló fins a la llar de foc, que ocupava, àmplia i historiada, amb els seus embelliments neoclàssics, tota la paret del fons, i hi va tirar dues o tres estelles d'olivera. El foc li va agrair el gest fent ballar unes flames altes, alegres, que a més distreien la mitja penombra de l'estança. Algun ull de l'estella, o algun insecte que hi anava enganxat, va espetegar en cremar-se. En silenci, la Isabel Batalla va despenjar una jaqueta de punt d'una de les banyes del penjador que hi havia darrere les grans

butaques, i se la va posar damunt les espatlles. Va tornar a lamentar-se en silenci que no feia el temps que tocava per a l'època de l'any. Va sentir llàstima per la xitxarra, o el cavallet del Bon Jesús, o la bestiola que fos, que uns moments abans havia esclatat dins el foc.

Es va girar a l'aparadora i va resseguir amb la vista els llocs dels llibres que hi tenien desats. Era un grupet de francesos: Voltaire, Rousseau, Montaigne i l'adquisició més recent, les *Dotze proves de la inexistència de Déu* de Sébastien Faure. Una mica més enllà, hi havia la vitrina amb el Sagrat Cor de Jesús que la Isabel Batalla havia rebut de la tia Bussota. Les Bussotes eren les filles de can Bussot, que era el seu segon cognom, però a ella no l'hi deien pas, Bussota. D'ençà que eren casats li deien Caimona, per en Pere.

L'anticlericalisme no havia impedit a en Pere arribar a ser batlle de la vila, però també el feia mal vist d'una part de les bones famílies de Sant Feliu. Els germans Canyamós, en canvi, industrials surers pròspers, donaven suport a en Pere en els seus posicionaments. Oriol i Roger, així es deien els germans Canyamós, bessons per més senyes. Es distingien perquè en Roger era home de poques paraules, mentre que l'Oriol no callava mai. Li deia, a en Pere:

—Caimó, és important que aneu a Madrid a defensar l'estat laic. Això de les sotanes ha de passar avall. Romanços d'altre temps. I són unes sangoneres.

Quan deia això, el Canyamós loquaç es fregava el dit gros amb l'índex, fent el senyal dels diners. El feia sovint, aquest senyal, perquè sempre solia parlar de diners. Com tothom. A Sant Feliu, el suro i els diners eren els temes de conversa. De fet, eren la mateixa cosa.